

**УСПІШНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ СТАНОВЛЕННЯ
ДОБРОДІЙНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ:
КОНЦЕПТУАЛЬНА ПОЗИЦІЯ**

У статті презентований аналіз факторів успішної реалізації комплексного підходу до організації виховної системи початкової школи на прикладі функціонування авторської комплексної виховної системи "Добродій".

Ключові слова: добродійність, молодші школярі, комплексна виховна система.

Соціально цінною і внутрішньо вільною у всіх сферах суспільного й особистого життя людину роблять моральні якості. Вони визначають її рівень соціальної активності й зрілості, виступають найсуттєвішими внутрішніми механізмами, що лежать в основі морального вибору й саморегуляції поведінки. На соціальному рівні інтерес представляють, насамперед, зміст і форми прояву соціально-нормативних типів доброти та здійснення добродійності, а також прояв припустимих з погляду суспільної моралі їхніх варіацій. Результати наших досліджень дозволяють стверджувати, що "добродійність молодшого школяра" – це складне інтегративне структурно-особистісне утворення, яке зумовлює стійке прагнення дитини, що набуло ознаки поведінкової звички, до добровільного, самостійного, особистісно вмотивованого та гуманістично спрямованого вчинку з метою безкорисливої допомоги тим, хто її потребує.

Актуальне завдання формування добродійності молодших школярів вимагає не тільки визначення сутності добродійності як особистісного утворення, а також виявлення можливостей педагогічного процесу щодо успішної реалізації цього завдання, визначення теоретико-методологічних засад розробки відповідної педагогічної системи, як множини взаємопов'язаних структурних та функціональних компонентів, що підпорядковані меті виховання, освіти та навчання. Застосування моделювання в реалізації виховних технологій дозволяє вивчати їх як цілісне педагогічне явище так і окремі елементи. За допомогою моделювання вдається звести складні для практичного застосування елементи виховної технології до простих, невидимі до відчутних. А це дозволяє поглибити теоретичне розуміння взаємозв'язку і взаємозалежності різних компонентів виховної діяльності педагога. [6, 100-102]

Аналіз науково-педагогічної літератури дозволяє констатувати, що єдиної усталеної методології розробки моделей педагогічних систем та апарату формалізації педагогічних явищ поки ще не створено [4; 8]. Однак, є досвід моделювання соціально-педагогічних систем, використовуючи загальнонаукові підходи і методи для вирішення суто педагогічних завдань. В педагогічній науці вже склалася наукова традиція розробки, використання моделей та поступово формуються наукові уявлення про методологію власне педагогічного моделювання (В. Афанасьєв, І. Бех, А. Богатирьов, Н. Гафурова, Б. Глинський, М. Горячова, О. Дахін, В. Загвязінський, Н. Катахова, Н. Кулікова, І. Лебедева, Л. Лур'є, Є. Лодатко, І. Новик, Ю. Тарський, В. Тестов, Г. Травников, І. Устінова, В. Штофф, Г. Ягафарова та інші дослідники). Зокрема, В. Радіонов доводить, що моделювання є інструментом педагогічного проектування – як засіб представлення й перетворення об'єкта, якого ще не існує в реальності, тобто моделювання дає можливість оперування об'єктами, відносно яких ми ще не маємо повного знання [7, с. 37–38]. І. Лебедева зазначає, що моделювання педагогічних систем, як правило, обмежується творенням концептуальної моделі, яка певною мірою має гіпотетичний характер і містить конструктивні припущення "... для перетворення практики і прогнозування оптимальних шляхів розвитку соціально-педагогічної системи", що вимагають експериментальної перевірки" [5, с. 30–31]. У процесі побудови концептуальної моделі використовуються найактуальніші методологічні концепти, поняття й теоретичні уявлення, зафіксовані в певній науковій теорії або концепції.

Метою статті є аналіз факторів успішної реалізації комплексного підходу до організації виховної системи початкової школи, як концептуальної позиції в моделюванні процесу становлення добродійності молодших школярів.

У контексті нашого дослідження в означенні терміну "педагогічна система" важливим є тлумачення поняття "підхід". Його трактуємо як вирішальну позицію в розгляді й визначенні інших підпорядкованих концептуальних положень й певну стратегію дії щодо вибору єдиноспрямованих за змістом принципів, методів, форм, засобів вироблення цілісної моделі виховної системи освітнього закладу.

Особливостями моделювання процесу становлення добродійності молодших школярів є врахування найактуальніших методологічних концепт, що корелюють ефективний педагогічний вплив на систему моральних координат дітей, а саме: культурологічний, аксіологічний, вчинковий, особистісно зорієнтований, особистісно-діяльнісний, системно-синергетичний, системно-творчий, комплексний підходи.

Для формування добродійності молодших школярів принципове методологічне значення, на нашу думку, має *комплексний підхід до організації виховної системи школи*. Його розглядаємо як концептуальну позицію організації навчально-виховного процесу, що передбачає концентрацію змісту, методів, форм освітньо-виховної роботи навколо ціннісно-сміслових домінант (наприклад, етичних, патріотичних, естетичних та ін.).

Характерно, що елементи комплексного підходу впроваджувалися в провідних країнах Західної Європи, США, Росії, України ще на початку ХХ ст. у діяльності педагогів, незадоволених "школою навчання" (А. Фер'єр, О. Декролі, Б. Шульц), реформаторського крила "школи виховання" (П. Каптерєв, В. Вахтаров, М. Чехов); "вільне виховання" (Е. Кей, М. Монтессорі, І. Горбунов-Посадов, Я. Чепіга, С. Русова), експериментальної педагогіки (А. Лай, Е. Мейман, А. Біне, Е. Торндайк), прагматичної педагогіки (Д. Дьюї, Е. Паркхерст), педагогіка особистості (Г. Гаудіг, Е. Лінде,), соціальної педагогіки (Е. Дюкргейм, П. Наторп, Р. Зейдель), трудового виховання (Г. Кершенштейнер), теорія "школи природного розвитку" (А. Лай, Д. Дьюї, А. Владимирський), індивідуальної педагогіки (О. Музиченко). Підґрунтям комплексності була система принципів, серед яких одним із основних виділяли принцип індивідуального підходу, педоцентризм як систему поглядів, що ставила в центр усієї освітньо-виховної діяльності дитину з її потребами, інтересами, прагненнями та вимагала врахування вікових індивідуальних можливостей і забезпечення реалізації права свободи. Практична реалізація цього принципу особливо яскраво виявилася в теоріях, що акцентували увагу на формуванні особистості через її творчий саморозвиток методами активної пізнавальної діяльності та засобами мистецтв (Л. Ліхтварк, Я. Мамонтов, Б. Асаф'єв, Л. Масол, Г. Тарасенко).

Наше дослідження звернене до реалізації комплексного підходу в морально-етичному вихованні молодших школярів і здійснене на матеріалах багаторічного досвіду роботи в школах України та зарубіжжя. Саме досвід роботи переконує, що навчальний заклад як соціальний організм може стати тим виховним середовищем, моральна атмосфера якого обумовить необхідні ціннісні установки й забезпечить оволодіння особистістю життєвою компетентністю за умови, що до його педагогічної канви буде вплетена комплексна виховна морально-етична система – така синергетична виховна система, яка цементує та актуалізує ціннісні основи всіх компонентів шкільного життя: навчальну діяльність, перерву як продуману організацію міжурочного простору, позаурочну та позакласну діяльність, наповнюючи її моральним змістом на трикомпонентній емпатійній основі (включає емоціональну, когнітивну та поведінкову складові).

У процесі дослідження була розроблена модель комплексної виховної системи "Добродій", яка передбачає концентрацію виховних впливів навколо етичної ціннісно-сміислової домінанти "*Виховання добродійності молодших школярів*", бере свій початок у позакласному середовищі й органічно вплітається в навчально-виховний процес школи першого ступеня. (рис.1).

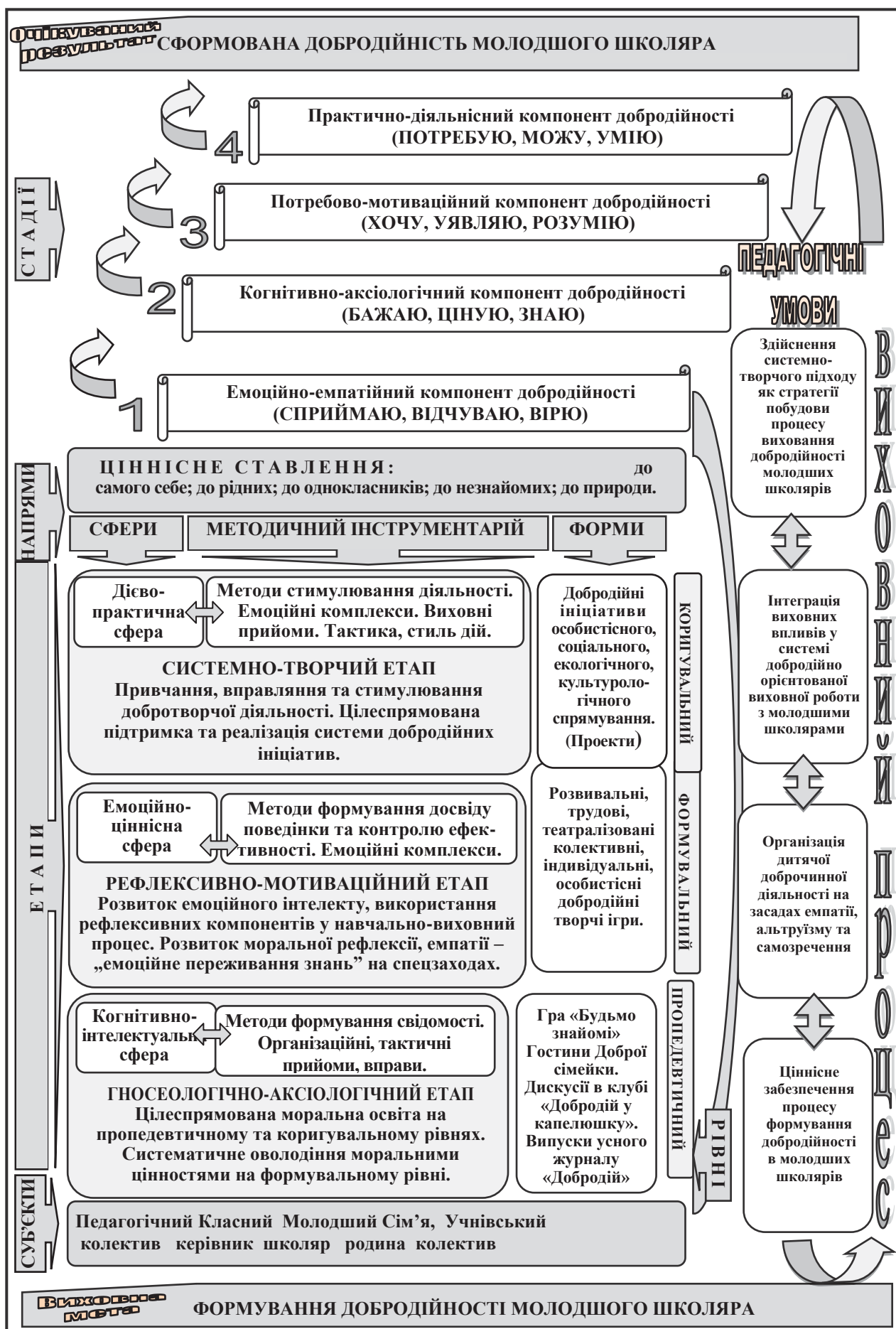

Рис. 1. Модель комплексної виховної системи школи І-го ступеня формування добродійності молодших школярів ("Добродій")

Структура комплексної виховної системи містить такі компоненти: *орієнтаційно-цільовий, організаційно-педагогічний, суб'єкт-суб'єктний, діагностико-результативний, особистісно-акмеологічний, гносеологічно-аксіологічний або змістовий компонент, емоційно-комунікативний, практично-діяльнісний, системно-синергетичний компонент, факторно-проективний.*

Створюючи модель, ми виходили з того, що центральним моментом цілепокладання діяльності означеної системи є виховання добродійності молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи та впровадження принципово нової моделі організації такої роботи, яка будується на закономірностях організації дитячого дозвілля в процесі позакласної роботи і тісно пов'язана з навчальним процесом. Ідея полягає в тому, щоб забезпечити триєдність виховної (зокрема, пізнавальної, розвивальної), розважальної та рекреаційної (відновлювальної) функцій дозвілля дітей й максимальну реалізацію виховного потенціалу навчального процесу. Крім того, враховуємо, що основу системно-синергетичної теорії виховання становить положення про те, що розвиток і формування особистості відбувається не лінійно, а як системно-синергетичний процес, у якому однаково важливі виховання, самовиховання й позитивний вплив соціально-педагогічної інфраструктури. Ефект виховання досягається синергетизмом виховної взаємодії [1, с. 53–56].

Досвід упровадження комплексної виховної системи "Добродій" у практику роботи дозволяє стверджувати, що вона є багатоаспектною.

Організаційно-управлінський аспект реалізації комплексної виховної системи школи І-ого ступеня враховує не тільки суб'єктів, діяльність виховного процесу, а й особливості – технологічний підхід до функціонування системи і є комплексом взаємопов'язаних компонентів, що розвиваються в часі й просторі. Також містить логічну (*організація комплексної виховної системи на початковому етапі*) та діалогічну (*керівництво та управління в процесі функціонування комплексної виховної системи*) частини. Логіка – алгоритмічний, статичний, лінійний спосіб мислення в педагогічному процесі приводить до панування раціональних схем, суб'єктно-об'єктного управління. Діалогіка – неалгоритмічне, динамічне, нелінійне мислення в педагогічному процесі – вищий ступінь критичного мислення [3], що сприяє переструктуруванню змісту, методів і форм виховання з урахуванням таких чинників, як відкритість, самоорганізація, саморозвиток, креативність, керування і самоврядування. У процесі дослідження нами був виведений *алгоритм дій організаторів* комплексної виховної системи школи на початковому етапі. Зокрема, необхідно:

1. Сформулювати *мету та очікуваний результат* процесу виховання, як цілісного педагогічного утворення. Зазначимо, що комплексний підхід ґрунтується на принципах гуманізму, культуровідповідності, демократизму, цілісності, системності, наступності, добротворчості, превентивності; єдності й послідовності вимог до вихованця; суб'єкт-суб'єктної взаємодії; особистісної орієнтації; адекватності виховання до психологічних умов розвитку особистості; прихованості виховних впливів та педагогічного керівництва; принципу технологізації, який передбачає науково обґрунтовані дії педагога та вихованців; принципу національної спрямованості. На ньому особливо варто наголосити, адже виховання на ґрунті народності – високорезультативне, а чужоземне підкинене, "модне", виховання – безнадійне [8, с. 164]. Через засвоєння народних, національних надбань можна по-справжньому опанувати й загальнолюдськими цінностями. Головний девіз української етнопедагогіки: "Дивись, не забудь: людиною будь!" сприймається цілком мотивованим: людина – найцінніше, що є на землі [8, с. 141]. А тому виховання гуманних якостей має стати основою усієї роботи та гарантованим кінцевим результатом. Гармонійне поєднання всіх принципів є запорукою ефективного виховного процесу, що забезпечить досягнення прогнозованого виховного результату.

2. Науково обґрунтувати *педагогічні умови*, за яких можливе створення такого виховного та освітньо-розвивального середовища, у взаємодії з яким у вихованця формується добродійність. Ефективне функціонування комплексної виховної системи

формування добродійності молодших школярів в процесі позакласної роботи дозволяє створювати гуманні ситуації, стосунки, взаємодію, що відповідають тим якостям, які ми прагнемо сформувати за таких педагогічних умов: *здійснення системно-творчого підходу як стратегії побудови процесу виховання добродійності молодших школярів; ціннісне забезпечення процесу формування в молодших школярів добродійності; організація дитячої добродійної діяльності на засадах емпатії, альтруїзму та самозречення; інтеграція виховних впливів у системі добродійно орієнтованої виховної роботи з молодшими школярами.*

3. Означити *роль та завдання* діяльності інтегрованих суб'єктів виховного впливу, організувати ефективну взаємодію джерел системного впливу сім'ї, педагогічного й учнівського колективу, громадкості – *реалізувати суб'єкт-суб'єктний компонент структури з позицій особистісного підходу.* Саме він, як відзначає І.Бех, має гуманізувати виховний процес, наповнити його високими моральними переживаннями, утвердити взаємини справедливості й поваги, максимально розкрити потенційні можливості дитини, стимулювати її до особистісно розвивальної добротворчості [2].

4. Конкретизувати *виховні цілі, завдання* на кожній *стадії* виховного впливу. Системність передбачає наступність, послідовність виховної роботи, врахування вікових особливостей і ускладнення, якісного розвитку кожного компоненту добродійності від стадії до стадії. Враховуючи вікові особливості молодших школярів завданнями на кожній стадії виховного впливу є: *I стадія* (1 клас) – пріоритет у формуванні емоційно-емпатійного компоненту добродійності; *завдання:* накопичення емоційно-чуттєвого досвіду й формування потреби усвідомлювати свої відчуття, розвиток емоційного інтелекту; *II стадія* (2 клас) – пріоритет у формуванні когнітивно-аксіологічного компоненту добродійності; *завдання:* вироблення етичного зразка поведінки й формування бажання його наслідувати; *III стадія* (3 клас) – пріоритет у формуванні потребово-мотиваційного компоненту добродійності; *завдання:* формування етичної потреби й вироблення морально-етичної позиції; *IV стадія* (4 клас) – пріоритет у формуванні практично-діяльнісного компоненту добродійності; *завдання:* вироблення морально-духовного вміння і звички добродійної вчинкової діяльності, й формування гуманістично-морального досвіду.

5. Підпорядкувати *зміст* виховної роботи *напрямам* виховного впливу: через вироблення ціннісного морального ставлення до інших людей, через прояв добродійності *до самого себе, до рідних, до однокласників, до незнайомих людей, до природи* з позицій *особистісно-діяльнісного підходу.* Гносеологічно-аксіологічний аспект функціонування комплексної виховної системи передбачає, що пізнання є вищою формою відображення об'єктивної дійсності, процесом вироблення дійсних знань, а цінності – невід'ємна складова духовного життя людини, яка обґрунтовує ідеали і норми, зміцнює духовність. Отже, виховний процес будувати на *інтегрованому змісті* (коли він містить не тільки моральні знання, а й уміння, які потрібні для усвідомлення мотивів своєї поведінки та оточення, оцінки життєвих ситуацій, діяльності відповідно до прийнятих цінностей), відібраному з різних ланок навчально-виховного процесу, видів добродійної діяльності, тактики та стилю виховної роботи; співтворчість на основі високоморальних стосунків, засадах *особистісно зорієнтованого підходу.*

6. Визначити *рівні* здійснення виховного впливу на особистість: *пропедевтичний, формувальний, коригувальний рівні* та необхідні *психолого-педагогічні умови* оптимальної самореалізації особистості, розвитку її індивідуальних можливостей і здібностей. Це необхідно, щоб актуалізувати ціннісні основи всіх компонентів шкільного життя: навчання, перерву, позаурочну та позакласну діяльність, наповнюючи її етичним змістом. Крім того, психологічний аспект функціонування означеної виховної системи дозволяє досягнути внутрішні механізми етичного виховання і саморозвитку молодших школярів. Навчати доброті й стимулювати добродійність – означає охоплювати всі рівні психічної організації дитини: виховувати волю, активізувати психічні процеси (сприйняття, мислення, уяву); спиратися на психофізіологічні особливості розвитку дітей молодшого шкільного віку;

розвивати у визначеному напрямку інтелект індивіда й саме ті його особливості, які визначають здатність до самопізнання й емоційної саморегуляції, уміння виражати свої почуття, розуміти й тонко реагувати на стан інших людей – емоційного інтелекту.

7. Розробити *структурно-функціональну схему змісту* виховання добродійності – динамічного процесу виникнення та керованої видозміни індивідуальних моральних якостей, що відбувається всередині самоцінної системи особистості й базується на відповідних суперечностях під час добродійно-зорієнтованої діяльності конкретного вікового періоду (стратегії та методи виховної роботи, організаційні форми). У контексті нашого дослідження в межах кожного з означених нами рівнів забезпечувався комплексний вплив на особистість учня, його когнітивно-інтелектуальну, емоційно-ціннісну та дієво-практичну сфери. Тобто, структурно-функціональна схема змісту процесу виховання добродійності, з урахуванням особливостей вікової сензитивності молодших школярів, містить у собі три обов'язкові складові: *знання, почуття, вчинки*. Взаємодія "знання–почуття–поведінка" – найважливіший принцип співвіднесення засвоєння з опануванням і присвоєнням смислосназначущих змістів людської життєдіяльності. Їх співвідношення можна образно подати у вигляді "воронки". У ній менша питома вага передбачає одержання готових знань морального змісту. Вужча частина тому, що далеко не всі знання морально-етичного спрямування переживаються, а цей інформаційний елемент глибоко не засвоїться, якщо знання не набудуть необхідного емоційного забарвлення. Сутнісне значення тут має емоційне "переживання" учнями на всіх етапах моральних знань, як емоційний фактор особистісного розвитку школярів, що стимулює їхнє включення в досвід поведінки. Із урахуванням вікових особливостей молодших школярів, в організації позакласного виховного процесу має переважати найширша частина "воронки" – вчинки, поведінка, практичні дії.

8. Виділити послідовні *етапи* процесу виховання добродійності: *гносеологічно-аксіологічний, рефлексивно-мотиваційний, системно-творчий етапи*. У процесі дослідження нами була розроблена "*Step-методика*" формування добродійності молодших школярів як варіант інтеграції виховних впливів на всіх рівнях із дотриманням етапів формування добродійності, щоб забезпечити виконання триєдиної мети морального виховання (*інформаційної, ціннісно-орієнтаційної, практично-дієвої*), враховуючи трикомпонентну структуру емпатії, яка містить емоціональну, когнітивну та поведінкову складові.

9. Дібрати ефективний *методичний інструментарій* формування добродійності та *форми* виховної роботи, враховувавши вікові особливості молодших школярів. У контексті нашого дослідження це підбір найефективніших форм виховної роботи, методів, прийомів, емоційних комплексів на всіх рівнях і стадіях виховного впливу, щоб формувати моральну свідомість на емпатійній основі й впливати на характер необхідних відносин із зовнішнім світом (не лише підтримувати вже сформовані відносини); забезпечити розмаїття виховного середовища, що сприяє свободі творчості, вільному спілкуванню, створює ситуації вибору, свободи дій, а також включення механізмів спонтанного самовизначення й самоорганізації замість механізму традиційного, лінійного, директивного управління виховним процесом.

10. *Спроекувати дії суб'єктів* виховного впливу на особистість, соціалізацію індивіда, його входження в соціокультуру. Процес виховання є *процесом багатofакторним*, а тому потрібно забезпечити проектування дій суб'єктів з врахуванням мікро- мезо- та макрофакторів виховного впливу; виховного середовища, яке постає ланкою цілісної системи діалектичним чином пов'язаних середовищ, що здатні активізувати ті чи інші механізми розвитку вихованців.

Теоретичний аналіз означеної проблеми дозволив виділити найактуальніші методологічні концепти, що корелюють ефективний педагогічний вплив на систему моральних координат дітей. Комплексний підхід визначили як концептуальну засаду в організації комплексної виховної системи школи першого ступеня ("Добродій"), що передбачає концентрацію змісту, методів, форм освітньо-виховної роботи навколо ціннісно-сміслової домінанти "Формування добродійності молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи".

Фактором успішної реалізації комплексного підходу до організації виховної системи початкової школи є дотримання алгоритму дій організаторів комплексної виховної системи школи на початковому етапі та педагогічних умов, за яких можливе створення такого виховного та освітньо-розвивального середовища, у взаємодії з яким у вихованця формується добродійність.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабич И. Н. Синергетический подход к созданию электронного пособия по курсу социальной информатики для старших классов школы / И. Н. Бабич // Материалы Всероссийского социологического конгресса / под ред. В. И. Добренкова. – М. : Альфа-М, 2006. – Т. 5. – С. 53–56.
2. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Стратегія проектування / І. Бех. – Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – 1999. – № 3. С. 42-43.
3. Кушнір В. А. Системно-синергетичні уявлення про управління педагогічним процесом / В. А. Кушнір // Освіта і управління. – 2001. – № 4. – С. 54–58.
4. Лебедева И. П. Моделирование как метод исследования социально-педагогических систем / И. П. Лебедева // Моделирование социально-педагогических систем: материалы региональной научно-практической конференции (16–17 сентября 2004 г.) / Гл. ред. А. К. Колесников; Отв. ред. И. П. Лебедева. – Пермь: Перм. гос. пед. ун-т, 2004. – 298 с. – С. 29–36.
5. Лодатко Є. О. Моделювання педагогічних систем і процесів: монографія / Є. Лодатко. – Слов'янськ: СДПУ, 2010. – 148 с.
6. Мартинюк І.В. Національне виховання: теорія і методологія. Методичний посібник. – К.: ІСДО, 1995, 160с., 100-102
7. Радионов В. Е. Нетрадиционное педагогическое проектирование: учебное пособие / В. Е. Радионов. – СПб.: СПб. гос. техн. ун-т, 1996. – 237 с. 279
8. Стельмахович М. Г. Українська родинна педагогіка : навч. посібник / М. Г. Стельмахович ; ред.-упор.: Н. І. Косарева, С. В. Кириленко. – К., 1996. – 288 с.

Иваница А.Г.

УСПЕШНОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ ПРОЦЕССА СТАНОВЛЕНИЯ БЛАГОТВОРИТЕЛЬНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ: КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ ПОЗИЦИЯ

В статье презентован анализ факторов успешной реализации комплексного подхода к организации воспитательной системы начальной школы на примере функционирования авторской комплексной воспитательной системы "Добродий".

Ключевые слова: благотворительность, младшие школьники, комплексная воспитательная система.

Ivanits G.A.

SUCCESSFUL MODELING THE MAKING CHARITY YOUNGER STUDENTS: CONCEPTUAL POSITION

The article deals with the analysis of factors of successful realization of the complex educational system of junior school on the basis of authentic complex pedagogical system "Dobrodiy", created by the author.

Key words: charity, younger students, comprehensive educational system.